

УДК 37.034

Олена Столяренко, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки
Оксана Столяренко, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов,
Вінницького національного технічного університету імені М. Коцюбинського

ВИВЧЕННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ

Стаття присвячена обґрунтуванню важливості і дослідженню особливостей виховання гуманістичних орієнтацій старшокласників і студентів в сучасних умовах. Проаналізовано актуальні проблеми формування ціннісних орієнтацій сучасної української молоді на гуманістичних засадах; визначено їх значення у реалізації життєвих планів; виборі майбутньої професії молодих людей, ставленні до батьків, друзів, інших членів суспільства.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, гуманістичне виховання, гуманістичні цінності, гуманна педагогіка, ціннісне ставлення до людини.

Літ. 7.

Елена Столяренко, кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики
Оксана Столяренко, кандидат педагогических наук, доцент кафедры иностранных языков,
Винницкого национального технического университета имени М. Коцюбинского

ИЗУЧЕНИЯ ГУМАНИСТИЧЕСКИХ ПРИОРИТЕТОВ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ МОЛОДЕЖИ

Статья посвящена обоснованию важности и исследованию особенностей воспитания гуманистических ориентаций старшеклассников и студентов в современных условиях. Проанализированы актуальные проблемы формирования ценностных ориентаций современной украинской молодежи на гуманистических началах; определены их роль в реализации жизненных планов; выборе будущей профессии молодых людей, отношении к родителям, друзьям, других членов общества.

Ключевые слова: ценностные ориентации, гуманистическое воспитание, гуманистические ценности, гуманная педагогика, ценностное отношение к человеку.

Olena Stolyarenko, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor at the Department of Pedagogy
Oksana Stolyarenko, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor at the
Department of the Foreign Languages,
Vinnitsia Kotsyubinsky National Technical University

STUDY OF THE HUMANISTIC PRIORITIES OF VALUE ORIENTATIONS OF YOUTH

The article deals with the substantiation of the importance and researches the peculiarities of humanistic orientation of senior pupils and students in the modern conditions. The article analyzes the current problems of formation of value orientations of modern Ukrainian youth on humanistic principles; defines their importance in the implementation of life plans and choosing a future career by the young people, respect their parents, friends and other members of society.

Keywords: values, humanistic education, humanistic values, humane education, value attitude to man.

Постановка проблеми. Посилення демократичних тенденцій з одного боку та соціальна нестабільність, духовна криза – з іншого вимагають розв’язання широкого кола проблем, пов’язаних із моральним розвитком особистості, вихованням відповідального, толерантного, з почуттям власної гідності, добропорядного громадянина, гарного професіонала. Саме тому особливої актуальності набуває проблема формування гуманістичних ціннісних орієнтацій молоді. У зв’язку з цим необхідно турбуватися про створення ґрунтовної бази виховання нового покоління, в основі якої були б закладені принципи гуманізму,

найважливіший з яких – ціннісне ставлення до людини, повага особистої гідності.

Тому ми поставили за мету проаналізувати особливості формування ціннісних орієнтацій молоді, максимально використати у виховній роботі потенціал української та світової культури і наукові надбання в галузі гуманної педагогіки.

Аналіз останніх досягнень напряму досліджень. На сучасному етапі розвитку країни пошквалилися дослідження цінностей та ціннісних орієнтацій сучасної української молоді. Поняття “цінність” та “ціннісні орієнтації” є предметом широких теоретичних та емпіричних досліджень різних наукових спрямувань, який не втрачає своєї

актуальності. Наукові дослідженнями, які були проведені в Україні вченими впродовж останнього двадцятиріччя, зокрема такими як І. Андрєєва, Т. Артемова, О. Балакірєва, Н. Бабенко, Н. Голубкова, Я. Зайцева, Л. Морозова, Л. Новікова, Л. Панченко, М. Перепелиця, Л. Сокурянська, Н. Сорокіна, В. Шкурінов та ін., представили ґрунтовні напрацювання у сфері цінностей та ціннісних орієнтацій. Проблема вивчення особливостей гуманістичного виховання особистості не є новою. Вагомий внесок у її розв'язання зробили представники гуманної педагогіки (Г. Ващенко, Ш. Амонашвілі, Є. Шацький, В. Сухомлинський). Над проблемою впровадження її ідей в систему сучасної освіти активно працювали І. Бех, В. Білоусова, О. Пехота, С. Гончаренко, В. Киричок, О. Сухомлинська.

Підвищений інтерес науковців до проблеми цінностей та ціннісних орієнтацій української молоді є результатом більш поглибленого розуміння природи людського пізнання, яке в процесі трансформації набуває нових ознак та допомагає особистості пристосуватися до якісно нових соціально-культурних умов життя.

Виклад основного матеріалу. На думку академіка І. Бе́ха, сучасна ситуація склалася так, що знання є об'єктивованим і віддаленим від людей. Тому якщо ми не хочемо, щоб нам довелося навчати наших вихованців взаємодії з іншими в спеціальних класах спілкування, їм слід пропонувати не тільки цінність знань, а й цінність людини, яка полягає передусім у її унікальності [2]. Настає новий етап розвитку, на якому кожним громадянином має бути усвідомлено, що головна цінність людини полягає не в знанні, яке вона набуває, а в тій унікальності, яку вона втілює. Тут можна виокремити дві проблемні сфери: людська унікальність мусить бути усвідомлена як цінність; мають бути набутими способи вираження цієї унікальності. Людська цінність, неповторність, індивідуальність тісно пов'язані з проблемою професійної підготовки і творчості, яка передбачає нове бачення, рішення, підходи, тобто готовність до відмови від звичних схем і стереотипів поведінки, готовність до самозміни.

Індивідуальність проявляється насамперед у ставленні людини до того, що відбувається з нею і навколо неї. Самій людині воно представлене в її емоціях – емоційних реакціях і станах. Емоційна реакція безпомилково вказує на справжнє ставлення людини до того, що відбувається [2]. Таким чином, коли ми говоримо про індивідуальність, маємо передусім на увазі емоційний аспект людського існування. Отже, емоційне ставлення суб'єкта до запропонованого

завдання, конкретної ситуації, проблеми, що впливає на формування ціннісних орієнтацій має бути предметом піклування педагога, його виховним принципом.

Відомо що людина – істота соціальна; прояв її емоційності зіштовхується з проявом емоційності іншої людини. Виникає проблема сумісності, співвідношення сумісності цих емоційних реакцій, що актуалізує толерантність і повагу особистої гідності кожного. Вирішується ця проблема шляхом взаємодії однієї людини з іншою – в діалозі, який має стати основою навчально-виховного процесу як в загальноосвітній, так і у вищій школі [2].

В структурі суспільства молодь займає видне місце, тому її соціальне самопочуття є одним з головних показників його розвитку. Щоб формування молоді відбувалося адекватно суспільним процесам, необхідно визначити її роль і місце в суспільстві, з'ясувати її проблеми, визначити цінності та ціннісні орієнтації (особистісні утворення, які виражають свідоме ставлення людини до дійсності і в цій своїй якості визначають широку мотивацію її поведінки, суттєво впливають на всі аспекти її діяльності). Під час дослідження молоді було запропоновано поставити у порядку важливості для кожного вибір головних життєвих цінностей. Вивчення емпіричного матеріалу доводить, що найважливішими цінностями для молодих людей є власне (а також близьких і друзів) здоров'я, побутування своєї сім'ї. Серед загальнолюдських цінностей респонденти на перше місце поставили сім'ю – 85%; другі місця посіли – любов (45%), добро (40%) та друзі (30%); третє місце зайняли такі цінності, як благополуччя (25%), незалежність (23,5%) та свобода (20,5%). Молодь як соціально-демографічна група переживає період становлення соціальної зрілості, адаптації в соціумі та життєві зміни. Молода людина проходить первинний етап сімейної та позасімейної соціалізації, процеси становлення особистості шляхом навчання, засвоєння цінностей і норм, установок зразків поведінки, прийнятих у даному суспільстві. Нам цікаво було дослідити головну мету життя української молоді. За результатами анкетного опитування більшість респондентів надали перевагу створенню міцної сім'ї, забезпеченню майбутнього дітям та влаштування на престижну роботу. Другі позиції посіли такі чинники, як: власний бізнес, гарна освіта та життя в достатку. Придбати власне житло та жити у цивілізованій, демократичній країні – головна мета життя для 25% опитуваної молоді. Проте, у виборі головної мети життя серед молодого покоління, крім вище

зазначених варіантів, були запропоновані й інші: залишити слід в історії країни, зробити внесок у світову науку, стати щасливим, служити людям і богу, займатись улюбленою справою тощо. Це є свідченням того, що молодь – наше майбутнє, гордість та інтелект нації, основна рушійна сила суспільства, яка виховується на кращих традиціях національної культури [1].

В умовах трансформації суспільних відносин деяка частина молодих людей втратила позитивні життєві орієнтири, можливість реалізації життєвих планів та прагнень. Ослаблення дії старих регулятивних чинників і несформованість нових спричинили істотне посилення негативних явищ, поширення поведінкових стереотипів, невпевненість. Навіть, якщо молода людина з оптимізмом та надією налаштована на власне майбутнє і має мету життя, все одно існує можливість існування факторів, які будуть перешкоджати їй у реалізації життєвих планів. Результати наукового дослідження свідчать, що основними факторами, які можуть перешкодити молодій людині у реалізації її життєвих планів є: проблеми працевлаштування. На другому місці “відсутність гідної оплати праці”. Третє місце займає фактор неможливості отримати бажану освіту; четверте – “залишитися без засобів існування”. Нестабільність економічної та політичної ситуації в країні, корупція посідає п’яте місце. Варто визнати, що найвища цінність – це життя. Серед цінностей життя молодій людині перше місце займає цінність “створення сім’ї”, друге – міцне власне здоров’я, досягнення матеріального достатку посідає третє місце, четверте – кар’єрний ріст та здобуття цікавої високооплачуваної професії, на п’ятому місці – наявність хороших і надійних друзів, вдосконалення себе посідає шосте місце. І лише на сьомому – порядність і чесність. Восьме місце відводиться вихованню у собі волі і сильного характеру, благодійній діяльності та допомозі бідним, дев’яте – користування життєвими перевагами та брати все від життя. Вірування в Бога та виконання заповідей посідає десяте місце і, на жаль, останніми в ієрархії життєвих цінностей молоді виступають такі цінності як: розвиватися духовно, збагачувати свій світогляд та можливості бути корисним для суспільства.

У переліку питань анкетного опитування респондентам необхідно було назвати одним словом рису, яку молодь найбільше цінує, та неприйнятну для неї людську рису. Серед позитивних були названі: чесність, доброта, щирість, відвертість, справедливість, довіра, порядність, розуміння, мудрість, надійність. Серед

негативних – зрада, брехня, лицемірство, підлість, егоїзм, нахабство, байдужість, жорстокість, лукавність, заздрість, пихатість. Якісні, які молодь найбільше цінує в людях: “доброта, вихованість, чуйність, товариськість”. Важливу роль у життєдіяльності молоді людини відіграють друзі, які завжди допомагають вирішувати складні питання, підтримають морально і матеріально як у біді, так і в радості, допоможуть порадою, поділяться останнім. Про це ми переконалися, коли задали питання респондентам “Ким для Вас є друзі?”. Праця – основа функціонування і розвитку людського суспільства. Ставлення до неї відображає фундаментальні засади системи цінностей особистості, комплекс мотивів, які пов’язують особистість із діяльністю і суспільством. Зміни, що відбуваються в ціннісних трудових орієнтаціях, показують необхідність формування нового механізму мотивації, який стимулював би творчу активність та ініціативу молоді, нові форми самореалізації у праці. Вибір місця роботи молоді безпосередньо пов’язаний з вибором майбутньої професії, тому нам цікаво було дослідити який чинник мав вирішальний вплив на вибір професії. Найвищий рейтинг у ієрархії чинників посідає реальна можливість працевлаштування за обраною професією, високооплачуваність, престиж.

В умовах демократичного розвитку українського суспільства великого значення надається формуванню духовно-культурних цінностей та гуманістичних ціннісних орієнтацій сучасної української молоді [4]. Попереднє соціологічне опитування вказує на недостатність гуманістичних пріоритетів ціннісних орієнтацій молодих людей. Тому у власному дослідженні серед студентів і старшокласників експериментальних навчальних закладів ми виявляли розуміння ними таких ключових понять, як гуманність та його базових складових – доброти, справедливості, непримиренності до проявів зла; виявленні рівня сформованості гуманістичних орієнтацій.

Науковці доводять, що 15 – 17 років є найсприятливішим віком для формування духовного світу особистості. Аналіз наукової літератури з вікової та педагогічної психології підтвердив це припущення. В ранній юності завершується фізичний та статевий розвиток, настає новий етап у формуванні розумової, почуттєвої та духовної сфери особистості. Характерними ознаками розумової діяльності у цей період стає оволодіння складними інтелектуальними операціями. І. Кон абстрактно-філософську спрямованість юнацького мислення

пов'язує не лише з формально-логічними операціями, а й з особливостями розвитку почуттєвої сфери. Обумовлені появою психологічного новоутворення в особистісних структурах, вони визначають нову життєву позицію стосовно людей і світу, нову систему цінностей, поведінки, соціальної активності. Л. Виготський характеризує феномен новоутворення як "той новий тип побудови особистості та її діяльності, ті психічні і соціальні зміни, які вперше виникають на цьому віковому етапі і які в найголовнішому і основному визначають свідомість дитини, її ставлення до середовища, її внутрішнє і зовнішнє життя, весь хід її розвитку у цей період [6, 248]. Для юнака таким новоутворенням є відкриття свого внутрішнього світу, яке дає сильний поштовх розвитку і активізує ціннісно-орієнтаційну діяльність, мета якої – вироблення критеріїв оцінки себе і навколишнього світу і на цій основі – формування правил поведінки.

За допомогою саморефлексії аналізуються власні думки і почуття, "приміряються на себе" вчинки інших людей, персонажів художніх творів. На відміну від підліткового віку, в юності відбувається ідентифікація не з конкретними вчинками, а з переживаннями, мотивами дій. Зростає увага та інтерес до внутрішнього світу інших людей. Саме їх необхідно використовувати вихователям з метою формування гуманістичних цінностей молодих людей.

У процесі дослідження ми запропонували респондентам запитання: "Які риси характеру ви цінуєте і зневажаєте в людях найбільше?" Вони були спрямовані на виявлення загальної, оцінково-імперативної складової гуманістичної свідомості та поведінки, її цілеспрямованої регуляції з метою знаходження певного ціннісного сенсу у моральному виборі. Наші запитання супроводжувались завданням: розташувати якості особистості у два ряди за рангами по мірі зниження їх значущості. При аналізі відповідей вихованці опиралися на розроблену нами класифікацію гуманістичних цінностей [7, 98], а саме: а) повага до людської гідності: довіра, доброзичливість, скромність, терпимість, ввічливість; б) доброта: благородство, турботливе ставлення до людей, щирість, добродушність, великодушність, тактовність, миролюбність, лагідність, добропорядність, милосердя, безкорислива допомога іншому; в) співчуття, чуйність: сприйняття іншого, співпереживання, жалісливість, поступливість, прихильність, привітність, уважність; г) справедливість, самокритичність: чесність, правдивість, вірність,

аналіз помилок, об'єктивність, вимогливість; д) протидія проявам зла: непримиренність до проявів жорстокості, байдужості, антигуманних вчинків, мужність, пристрасність при обстоюванні справедливості, принциповість, рішучість, критика недоліків. Крім ранжирування нами були використані методи усного опитування, інтерв'ю, експертної оцінки, бесіди із вихованцями і педагогами, спостереження за поведінкою.

У результаті аналізу нами були визначені стійкі орієнтації на такі моральні цінності особистості, як наполегливість, впевненість у собі, доброта, цілеспрямованість, сміливість, чесність, працелюбство, правдивість, мужність. Найбільше студенти і старшокласники зневажають підлабунство, лицемірство, жадібність, підлість, жорстокість, егоїзм, байдужість. Така риса характеру, як доброта, зустрічається у 65 % опитаних. Це надзвичайно важливо для подальшої співпраці обох сторін, спрямованої на формування гуманістичних цінностей, оскільки стратегічним орієнтиром у виховній діяльності, безпосередньо пов'язаній з формуванням почуття цінності іншої людини, має виступити людяність (доброта) як критерій високоморальної особистості [2].

У ході дослідження ми звернули увагу на невідповідність місця, яке займає та або інша якість особистості у визначених рангах, та нерозуміння її справжньої цінності в структурі моралі, а також ми виявляли недоліки в гуманістичному вихованні старшокласників. Так, наприклад, такі якості, як безкорисливість, чуйність, доброзичливість, займають дуже віддалені від перших місця. І. Бех вбачає причину цього у "відчуженості знань від цінностей духовної культури, яка має перетворити їх на морально орієнтовані [3, 122]". Учений зазначає, що педагог "мусить проводити спеціальну роботу, спрямовану на постійне осмислення дитиною не лише своїх наявних на цей час пізнавальних можливостей, а насамперед – морально-ціннісних [3, 123]". Динаміка ціннісних орієнтацій старшокласників характеризується певною хаотичністю, безсистемністю. Серед гуманістичних цінностей не були названі такі, як співпереживання, правдивість, уважність до іншого, толерантність, вірність, турботливе ставлення до людей, непримиренність до байдужості, антигуманних вчинків. Дослідження ціннісних орієнтацій старшокласників засвідчило, що вони рідко віддають перевагу таким якостям особистості, як гуманність, почуття обов'язку, відповідальності, уважності до іншої людини, толерантності, тобто якостям, які складають

фундамент гуманності людини. Нам важливо було також з'ясувати, наскільки розуміють старшокласники суть цих понять та зміст стосунків, що на них ґрунтуються.

При аналізі відповідей ми виявили, що у переважній більшості учнів критеріями були обрані три узагальнені характеристики, за якими старшокласники ставляться до інших людей: доброта, справедливість, непримиренність до проявів зла, байдужості, жорстокості. На запитання: “Що означає бути гуманною людиною?” майже всі назвали доброту провідною ознакою гуманності. Кожен четвертий ввів у це поняття непримиренність у боротьбі зі злом, жорстокістю, байдужістю. І лише один із семи назвав справедливість однією із гуманістичних цінностей. Перевагу доброті, справедливості та непримиренності до провів жорстокості як гуманістичним цінностям, надали лише двоє із п'ятдесяти семи опитаних старшокласників. За результатами спостережень усвідомлення гуманістичних цінностей і поєднання їх з особистісною поведінкою співпадає у трьох із 70% опитаних. І лише у 14% старшокласників спостерігається співпадання за трьома критеріями: доброта, справедливість, непримиренність із усяким злом. Ось деякі висловлювання старшокласників, наділених гуманістичною свідомістю, яка спонукає до гуманістичної поведінки: “Гуманна людина готова на самопожертву заради іншої людини, як говорять віруючі люди” (Олена), “Бути гуманним – означає любити і поважати людей, допомагати іншим” (Ольга), “Бути гуманним – означає бути добрим, справедливим, любити людей, але ненавидіти зло, жорстокість” (Сергій). У висловлюваннях старшокласників простежується розуміння дієвої любові до людей, наближення до усвідомлення найважливішої гуманістичної істини: “людина стає тоді людиною, коли вона керується власними думками, переконаннями, коли вона своїми вчинками творить моральне благо, справедливість, самостійно здійснює шлях до моральної досконалості [5, 103]”.

Висновок. Отже, отримані під час експерименту дані засвідчують, що високий рівень розвитку досліджуваного феномену характерний для доволі незначної кількості вихованців, а також, що гуманістична свідомість і поведінка співпадають лише у тих, що піднялися до усвідомлення гуманістичних орієнтацій і цінностей як групи інтегрованих якостей в єдності трьох суттєвих ознак: доброти, справедливості,

протидії проявам зла. Розбіжності між свідомістю та поведінкою починаються у тих із них, у свідомості яких знайшли відображення лише дві ознаки і, відповідно, не завершився процес узагальнення. Неповнота і непорядкованість знань про структуру гуманістичних якостей проявляється в поганому усвідомленні сутності гуманістичних цінностей і ціннісних орієнтацій, у нестійкості їх прояву у поведінці. Залежність полягає у тому, що у більшості доброта пов'язується лише із співчуттям, має споглядальний характер, не завжди супроводжується активними діями. Вивчення особливостей формування гуманістичних ціннісних орієнтацій навіть на констатувальному етапі зумовило виникнення багатьох запитань. Потребує доповнення і удосконалення методика дослідження стану гуманістичного виховання в навчальних закладах різного рівня. Існують прогалини і в організації виховного процесу. Тому здійснення систематичної роботи, спрямованої на формування гуманістичних ціннісних орієнтацій є нагальною потребою, не втрачає своєї актуальності і вимагає розробки інструментарію і ефективних технологій морального виховання особистості.

1. *Бабенко Н.Б. Соціологічна інтерпретація результатів дослідження ціннісних орієнтацій студентської молоді в Україні / Н.Б. Бабенко // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: Зб. наук. праць; Масюк Н.В. – К.: Міленіум, 2013. – Вип. 30. – 378 с. – С. 192 d 197.*

2. *Бех І.Д. Виховання особистості: [підручник] / І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2008. – 848 с.*

3. *Бех І.Д. Гуманістична педагогіка: перепитіі становлення / І.Д. Бех // Педагогіка толерантності. – 2001. – №2(16). – С. 120 – 123.*

4. *Балл Г.О. Сучасний гуманізм і освіта [Текст]: соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти / Г.О. Балл; АПН України, Інститут психології ім. Г.С. Костюка, Рівненський міськвиконком. Відділ освіти, Рівненська науково-практична лабораторія гуманізації навчання. – Рівне: Ліста-М, 2003. – 128 с.*

5. *Васянович Г.П. Як поєднати вимогливість і чуйність / Г.П. Васянович // Гуманітарні науки. – 2001. – №12. – С. 98 – 104.*

6. *Выготский Л.С. Детская психология. Собр. соч.: в 6 т. / Л.С. Выготский. – М.: Педагогика, 1984. – Т. 4. – 427 с.*

7. *Столяренко О.В. Школа – “майстерня гуманності”. Про виховання у дітей ціннісного ставлення до людини / О.В. Столяренко // Педагогіка толерантності. – 2000. – №1. – С. 95 – 99.*

Стаття надійшла до редакції 19.01.2016